

EMELHETŐ-E A REPRODUKCIÓ- HOZ SZÜKSÉGESNÉL ALACSO- NYABB TERMÉKENYSÉG?¹

Demény Pál

BEVEZETÉS

Írásom a demográfusok négy fő tevékenységi köréhez fűz megjegyzéseket: tényfeltárás, elemzés, előrejelzés és népességpolitika. Az első két területen elért sikereket rontja az előrejelzés gyenge teljesítménye. Megjegyzéseim azonban főleg a népességpolitikára irányulnak. Míg a nagyon magas termékenység csökkentése érdekében kifejtett erőfeszítések támogatásában a demográfusok jelentős szerepet játszottak, arra vonatkozóan nincsenek hatásos javaslataik, milyen szakpolitikákkal lehetne megfordítani a termékenység mélyen a reprodukcióhoz szükséges szint alá süllyedésének tendenciáját. Eme írás azt állítja, szakítani kell azzal a gyakorlattal, mely kizárólag a modern jóléti államok szokásos termékenységnövelő célzatú intézkedéseire támaszkodik, és gyökeresen új megoldások felkutatását sürgeti. Két ígéretes újítást körvonalazok: az egyik életkortól függetlenül minden állampolgárnak megadná a szavazati jogot, a kiskorúak helyett az őket képviselő szülők szavaznának, a másik pedig úgy alakítaná át az állami nyugdíjrendszereket, hogy a dolgozó gyermekek kötelező társadalombiztosítási járulékából közvetlen átutalást tenne lehetővé nyugdíjas szüleik számára.

¹ Az alábbi írás megjelentetésével szerkesztőségünk Demény Pál demográfus munkássága előtt tiszteleg. Az itt közölt írás hamarosan megjelenik a Demény Pál tanulmányaiiból válogatott kötetben, amely *Népesedéspolitika a közjó szolgálatában* címmel a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Demográfus Könyvtár sorozatának 4. köteteként jelenik meg. Jelen írás eredeti megjelenési adatai: Demény, Paul (2015): Sub-replacement fertility in national populations: Can it be raised? *Population Studies*, 69 (1):577-585. DOI:10.1080/00324728.2014.962930. This is a translation of an article published by Taylor & Francis in *Population Studies*, available online: <http://www.tandfonline.com/>

Tárgyszavak: termékenység, népesedéspolitika, externáliák, intergenerációs transzferek, öregedés, népességcsökkenés, szavazati reform

Demény Pál
A Population Council korábbi munkatársa
E-mail: pauldemeny@hotmail.com

BEVEZETÉS

Némi leegyszerűsítéssel négy területét különböztethetjük meg a demográfusok tevékenységének. Az első az *adatrögzítés*: tények a népestről – létszámuk és különféle jellemzőik, amelyek valamilyen kapcsolatban állnak a népesség időbeli változásával. A második az adatok *elemzése*: összefüggések keresése a népesség jellemzői között, amelyeket vagy maguk a demográfusok rögzítettek, vagy más tudományágak, például a közgazdaságtan vagy a szociológia képviselői által végzett tényfeltáró munkából származnak. A harmadik a tanulmányozott népességek jövőben várható jellemzőinek *előrejelzése* az összegyűjtött és elemzett adatok alapján. Nagyjából ez a három tevékenység jelöli ki a demográfia mint társadalomtudomány területét. A negyedik tevékenység – a jelen írás figyelmének tárgya – a *szakpolitikával* kapcsolatos. E tevékenység tudományos műveléséhez irányított kísérleteket kellene végezni – megfigyelni a népesség időbeni változását egymástól eltérő szakpolitikai rendszerekben, kiinduláskor azonos népességek körében. Ez nehéz feladat, aligha valósítható meg e rövid írás címében jelzett kérdés esetében. A rögzített demográfiai tények és a különféle gazdasági, társadalmi jelenségekkel való összefüggésük elemzése, továbbá az előrejelzésekben szereplő népesség-jellemzők értékelése alapján azonban hasznos szakpolitikai tanácsot lehet adni. A demográfusok oly módon igyekeznek hatást gyakorolni a szakpolitikákra, hogy állást foglalnak bizonyos állami beavatkozások mellett, vagy kevésbé közvetlenül, szakpolitikai tanácsot adnak megfelelő hatóságoknak és intézményeknek. Az állásfoglalást és a tanácsadást a szakma kinyilvánított célja, a társadalmi jólét demográfiai meghatározóinak javítása legitimálja.

DEMOGRÁFIAI TÉNYFELTÁRÁS

A fentiekben megjelölt négy tevékenységi terület sorrendje megfelel annak, ahogy ezek történetileg egymás után megjelentek. A *tényfeltárás* természetes módon vezeti a sort. Kitéüntetett helyük van a népszámlálásoknak, történelmük legalább ötezer évre nyúlik vissza. A modern időkben minden nemzetállamban rendszeresen, intézményes keretek között végeznek népszámlálásokat, amelyek a demográfiai tények gazdag tárházát kínálják – részletes számszerű leírást adnak a népesség jellemzőiről egy adott időpontban. A népszámlálásokat fokozatosan más demográfiai adatforrások egészítették ki: elsősorban a születések és a halálozások regisztrálása, majd a vándorlásoké. A demográfia mint önálló tudományág fejlődésével új adatforrások is keletkeztek, amelyek mintavételes felmérésekből és meghatározott alnépességek tanulmányozásából származnak. Ezek demográfiai szempontból fontos jellemzők, például a morbiditás, az egészségi állapot, a magatartási attitűdök és szándékok egyre részletesebb és szélesebb körű adatainak rögzítését tették lehetővé. Az elektronikus adattárolás és adatmegosztás fejlődésével ezek váltak a demográfiai leírások fő forrásává. A népszámlálás jellegű adatok természetesen megőrzik demográfiai jelentőségüket. Azonban a népesség-nyilvántartások megjelenésével – amelyeket a születések, a halálozások és a vándorlások regisztrálásával folyamatosan naprakészen tartanak, és amelyeket ideális esetben sokféle további társadalmi-gazdasági jellemzők és ezek változására vonatkozó adatok gazdagítanak – maga a népszámlálás elavulttá válik. Egy jól működő népesség-nyilvántartás a népszámláláshoz hasonló pillanatképet nyújthat, kívánság szerint bármely időpontra és bármely alnépességre vonatkozóan (Coleman 2012).

A DEMOGRÁFIAI JELENSÉGEK MAGYARÁZATA ELEMZÉSEL

Ami az *elemzést* illeti, az elmúlt két évszázad során a demográfusok szakértelme főképp abban nyilvánult meg, hogy jól szerkesztett számszerű leírásokat készítettek a legkülönbözőbb – térben vagy alapvető demográfiai ismérvek szerint körülhatárolt – egységek népességének nagyságáról és összetételének jellemzőiről, ezek állapotáról és időbeli változásáról. Ezeket a leírásokat kormányzati célokra, valamint más tudományágak és általában az érdeklődők részére hozzáférhetővé tették. A népességszámokra és ezek időbeli változására vonatkozó megfigyeléshalmaz kínálta számtükör jeles

elméleti eredmények kidolgozásához járult hozzá – így Malthus nagyhatású elméletéhez, amely a népesség nagyságából és gazdasági helyzetéből következtetett a termékenységre és a népességnövekedésre. Az elmúlt nagyjából félévszázad alatt a demográfia – a társadalomtudományok elismert szakágazata – fejlődése együtt járt az igényesebb módszertani elemzés kibontakozásával. Más tudományterületekhez hasonlóan az egyre összetettebb modellek készítése és a bonyolult elemzési eszközök alkalmazása a tudományosság megkívánt mércéje lett. A szűkebb értelemben vett hagyományos demográfia művelése – népességek mennyiségi jellemzőinek bemutatása – továbbra is jó egészségnek örvend, és széles közönség érdeklődésére tart számot. A szakirodalomban megjelenő tudományos írások jelentős hányada azonban – miközben elismerésre méltó módszertani képességekről tanúskodik – egyre inkább a demográfusok egymás közt folytatott beszélgetése a kívülállók számára nehezen érthető nyelven, amely gyakran más magatartástudományok művelői számára sem követhető. A demográfusok és a más tudományterületen működő kollegáik, többek között a közgazdászok, szociológusok, antropológusok és pszichológusok közötti együttműködés – amely igen gyümölcsöző lehetne a demográfiai jelenségek elemzése és megértése terén – jórészt kihasználatlan marad.

DEMOGRÁFIAI ELŐREJELZÉS

Az *előrejelzés*, minden tudomány legfőbb ambíciója, csalóka dolog a demográfiában. Normális körülmények között egy ország népességének állománya és összetétele évről évre lassan, szinte észrevétlenül változik. Azok a tényezők azonban, amelyek ezt a rövid távon csigalassúságú változást előidézik, változékonyabbak. Várható jellemzőik előrejelzésének sikerét, nevezetesen a halandóság területén, ellensúlyozza a másik két tényező, a nemzetközi vándorlás és különösen a termékenység előrejelzésének pontatlansága, márpedig mindkettő nagy változásokat tud előidézni mind a népesség nagyságában, mind a demográfiai összetételben.

Ez aligha meglepő. A gyermekvállalást befolyásoló mikroszintű tényezők rendkívül összetettek, kölcsönhatásaik kimenetele nagyon bizonytalanra teszi a termékenység jövőbeli alakulásának előrejelzését. Ennek következtében a népesség növekedésének és életkori összetételének hosszú távú előrevetítése ugyancsak hibás és bizonytalan lehet. A demográfiai átmenet elméletének narratív keretei között meggyőzően mutathatók be a múltbeli népességválto-

zások, bár magyarázatuk egyáltalán nem mondható kielégítőnek. Ez a felfogás a változást evolúciós folyamatnak tekinti, amely a kezdeti magas születési arányszámot (amely ahhoz kellett, hogy a kezdeti magas halálozási arányszámot ellensúlyozza, illetve valamelyest felülmúlja) időbeli késéssel országoként hozzáigazítja a csökkenő halandósághoz, hogy mérsékelje – esetenként a vándormozgalommal kölcsönhatásban – a nettó népességnövekedést. A demográfiai változás két fő húzóereje közötti kapcsolat nagy változatoságot mutat. Ez a változatoság a termékenység és a halandóság különböző induló szintjeivel kombináltan jelentős eltéréseket okozott az átmenet során az egyes népességek (amelyeket általában a jelenlegi országhatárok definiálnak) növekedésének mértékében. Az átmenetek időben nem párhuzamosan zajlanak, ezért az elmúlt hat évtized – amelynek során az Alfred Sauvy által harmadik világnak nevezett országok halandósága gyorsan csökkent – látványos elmozdulásokat hozott a világ népességének eloszlásában. Az országos népszámlálásokra építő ENSZ-becslések jól szemléltetik e változásokat. 1950-ben a világ népessége 2,5 milliárd volt; 2013-ra a becsült szám 7,2 milliárdra emelkedett, ugyanakkor összetétele jelentősen megváltozott, markánsan átalakítva a világ demográfiai térképét. A változások nagyságrendjének érzékeltetésére álljon itt egyetlen példa. 1950-ben Banglades, Nigéria és Pakisztán népessége egyaránt 38 millió volt. Ugyanebben az évben Németország népessége 70 millió volt. 2013-ra az előző három ország népessége sorrendben 157 millió, 174 millió és 182 millió főre emelkedett. Németország 2013. évi népessége 83 millió.

Tehát a demográfusoknak a népesség jövőbeli alakulására vonatkozó előrejelzései potenciálisan nagy hibákat tartalmaznak. Óvatosságból ezért sok kutató lehorgonyoz a szűkre szabott keretek között mozgó mikrotanulmányok mellett, és tartózkodik attól, hogy nagy népességekre hosszú távú előrejelzéseket készítsen. Vannak azonban bátor kivételek. Néhány évvel ezelőtt az egyik legtekintélyesebb tudományos folyóirat vezércikke már címében közreadta derűsen optimista hosszú távú előrejelzésének összefoglalóját: „Két-hatmilliárdnyi képzett, ezért egészséges és jómódú lakosú világ felé” (Lutz 2009). Egészséges és jómódú, talán, de nem annyira bájosan fiatalos.

Az országos statisztikai hivatalok nem mondhatnak le arról a kötelességükről, hogy jövőbeni népességszámokat jelezzenek előre, de ezt konzervatívabb módon teszik. Rendszeresen publikálják országuk népesség-előreszámításait, türelmesen elmagyarázva a feltételezett, de elfogadhatónak tűnő betáplált adatokat, amelyek a bemutatott eredményhez vezettek. Az ENSZ Népesség osztálya is kötelességszerűen elkészíti kétévenként a saját előreszámításait. *A világ népes-*

ségének jövője [World Population Prospects] című ENSZ-kiadvány legutóbbi, 2012-es revíziójában (United Nations 2013) megtalálhatók az előreszámítások szokásos közepes, magas és alacsony variánsai. Eme széles körben terjesztett és befolyásos számítások szerint a 21. század végére a világ népessége a jelenlegi 7,2 milliárdos szintről 10,9 milliárdra emelkedne, s ezt a számot a 16,6 milliárdra rúgó magas és a 6,2 milliárdos alacsony becslés fogja közre. A bizonytalanság tehát fennáll, bár a „konstans termékenységgel” számoló, 2100-ra vonatkozó előrejelzés szerinti 29 milliárd fő körüli népesség inkább csak szemléltetést szolgáló nagyságrendnek tekinthető. Annak ellenére, hogy rendkívüli eseményekre – ökológiai katasztrófára, kiterjedt háborúra, előre nem látható leküzdhetetlen járványra, a szegénység felszámolására, vagy a globális fejlődés példátlan előrehaladására – irányuló feltételezés vagy utalás nincs beépítve az előrejelzésekbe, az egyes variánsok egymástól jelentős mértékben különböző hosszú távú mennyiségi eredményei úgy kerülnek bemutatásra, hogy azok a reális lehetőségek határain belül maradnak.

A 2100-ra vonatkozó becslések alapját képező kulcsfontosságú input adatok feltűnően hasonlóak. Csekély leegyszerűsítéssel: a közepes előreszámítási variáns minden országra – jelenleg érvényes határaik között – azt feltételezi, hogy a század végére termékenységük fokozatosan, de egyöntetűen a reprodukciót biztosító szint felé konvergál. A két másik előreszámítási variáns pedig azt feltételezi, hogy az átlagos termékenység a közepes variáns esetében alkalmazott egy nőre jutó gyermekszámhoz képest fél gyermekkel magasabb, illetve fél gyermekkel alacsonyabb szint felé konvergál. Az egyes országok korábban idézett előreszámításai közül kiemelkedik Nigéria, amelynek népessége a közepes variáns szerint 2100-ban 914 millió lesz, sokkal több, mint Bangladesé vagy Pakisztáné. Utóbbiak 2100-as népessége rendre 182 és 263 millió: mindkét országra azt jelzi az előreszámítás, hogy a század végén már elkezdődik a lassú népességcsökkenés. Németország 2100-as népessége a közepes variáns szerint 57 millió. Ha tehát az ENSZ imént idézett népesség-előreszámításainak közepes variánsát vesszük példának, 1950 és 2100 között Nigéria 24-szeresére növeli népességét, míg Németország korábbi népességszámának négyötödére esik vissza, annak ellenére, hogy az évszázad végén mindkét országban – az előírtak értelmében – ugyanaz lesz a reprodukció szintje. 2100-ban Németország előrevetített népességének 40 százaléka lesz 60 éves vagy idősebb; ugyanez a mutató Nigériában 15,5 százalék lenne. A 80 évesek és idősebbek esetében a megfelelő részarányok 16,4 százalék Németországban, szemben a nigériai 1,9 százalékkal.

A NÉPESSÉGVÁLTOZÁS BEFOLYÁSOLÁSA?

Világos, hogy akár globális szinten, akár országonként nézzük az előreszámításokban szereplő népességszámokat, tűnhetnek azok túl magasnak vagy túl alacsonynak attól függően, mi a vizsgálat szempontja. Sokféle szempont létezik – például az egyes embereké, amikor saját gyermekeik vagy unokáik jövőjére gondolnak; vagy a szakértőké, akik a magas átlagos jövedelmekkel összeegyeztethető gazdasági rendszerek fenntartásához szükséges természeti erőforrások mennyiségét mérlelik; vagy a vezető politikusoké, akik országuk geopolitikai helyzete, a nemzeti etnikum vagy a kulturális azonosság fennmaradása miatt aggódnak –, amely alapján valamely népességszám előnyösebbnek tűnik egy másíknál. Vagy épp az attól való eltérés adhat okot komoly aggodalomra, és ezáltal alapot és magyarázatot nyújthat az esetleges kiigazítást szolgáló szakpolitikai beavatkozás számára.

Félévszázaddal ezelőtt komoly gazdasági problémának tűnt a kevésbé fejlett világ nagy részének gyors népességnövekedése. Ez volt a demográfusok virágkora, a döntéshozatalt is befolyásolni tudták. Nemcsak becsléseket adtak a szegény országok népességének gyorsuló növekedésére, hanem megállapították az okot és alkalmas gyógymódot javasoltak. Számos érintett országban elvégzett mintavételes demográfiai felmérés kimutatta, hogy a születések jelentős hányadát a szülők, vagy legalábbis az anyák „nem kívánták”. Ebből arra a következtetésre jutottak, hogy a termékenység csökkentésére, vagyis a példátlanul gyors népességnövekedés várható káros gazdasági következményeinek mérséklésére van technikai megoldás: modern fogamzásgátlókat kell hozzáférhetővé tenni családtervezési programok keretében.

A diagnózis a születésszabályozás hatékony eszközeihez való hozzájutás előnyei ellenére téves volt, és a recept alkalmatlan. Mint ezt korábban kimutatták, az önkéntes termékenységcsökkentés főleg európai, esetenként egészen a 19. századig visszanyúló gyakorlata mindenekelőtt a gazdasági és társadalmi változások általános folyamatának eredménye volt. Ahol ezek a változások a nőket és a családokat arra ösztönözték, hogy kevesebb utód mellett döntsenek, a cél elérésének eszközeit jóval a fogamzásgátlás modern módszereinek kifejlesztése előtt megtalálták. Az 1930-as években számos országban előfordult olyan alacsony naptári termékenységi arányszám, hogy ha az fennmaradt volna, negatív természetes szaporulathoz – vagyis ezt ellentételező pozitív vándorlási egyenleg hiányában népességcsökkenéshez – vezetett volna. A fejlett országok születési arányszámainak a második világháború utáni átmeneti emelkedését követően a gazdasági és társadalmi modernizáció és a

velejáró kulturális változások hosszú távú demográfiai hatása nyilvánvalóvá vált. Európa minden országában, és világszerte egyre több országban olyan termékenységi arányszámokat eredményezett, amelyek ma nem biztosítják a népesség reprodukcióját, és gyakran jelentősen elmaradnak a reprodukcióhoz szükséges szinttől.

Mindazonáltal egyáltalán nem biztos, hogy az össznépeség gyors növekedése és a gazdasági és társadalmi fejlődés közötti verseny az utóbbi javára dől el. Ezt mutatja még sok Szaharától délre fekvő afrikai ország példája. Sőt, a gazdasági és társadalmi modernizáció felé tett jelentős előrelépések ellenére Kína kormánya szükségesnek tartotta, hogy olyan intézkedést vezessen be és meglehetősen hatékonyan érvényesítsen, amely páronként egyetlen gyermeket szab meg. A bevezetése óta eltelt egyharmad évszázad múltán az intézkedés továbbra is érvényben van, bár nem valószínű, hogy visszavonása *baby boom*-hoz vezetne. Az ENSZ népesség-előreszámítások mégis kitartanak amellet a feltételezés mellett, hogy a magas termékenységi szintről a lényegesen alacsonyabb szintre történő folyamatos csökkenés megőrzi az erős és kívánatos, növekedést mérséklő általános tendenciáját.

A NAGYON ALACSONY TERMÉKENYSÉG KIHÍVÁSA

Sok megfigyelő úgy véli, hogy a jelenlegi vagy a jövőbeli nagyon alacsony termékenység más fajta népességproblémát jelent, újszerű kihívások elé állítja a népességpolitikát. A demográfiai átmenet folyamatának egyenlőtlen terjedése és sebessége jelentős átalakulásokhoz vezet a nemzetközi rendszer geopolitikai térszerkezetében, egyenlegét tekintve azoknak az országoknak a rovására, ahol a termékenységi arányszámok lényegesen a reprodukciót biztosító szint alatt vannak, és ezért fokozódó demográfiai marginalizációval kell szembesülniük (lásd Coleman – Basten 2015). Az életkori összetétel kedvezőtlen gazdasági és társadalmi változásai az alacsony termékenységű népességekben felerősítik és felülmúlják az országok közötti népességarányokban bekövetkező elmozdulások jelentőségét. Bár a népességcsökkenést és a gyors népességöregedést részben vagy teljesen ellensúlyozhatja a kevésbé fejlett és még növekvő népességű országokból kiinduló nemzetközi vándorlás, ez a kiegyenlítő folyamat – saját messzemenő és nem szívesen látott társadalmi és politikai következményeivel – fokozhatja az eredeti demográfiai egyensúlytalanság problémáját.

A reprodukcióhoz szükségesnél tartósan alacsonyabb termékenység tehát tarthatatlanná teszi a kormányok laissez-faire álláspontját a demográfiai változással kapcsolatban. Nem teljesen irracionális ugyan abban reménykedni, hogy bekövetkezhet egyfajta önmagát spontán korrigáló magatartásváltozás – ahogy a termékenység csökkent, úgy emelkedhet is –, de az Adam Smith-féle láthatatlan kéz áldásos munkáját – amely a nagyon alacsony termékenységi arányszámokat a reprodukcióhoz szükséges szinthez közelítené – a jelenlegi gyakorlat nem látszik igazolni. A gyermekvállalás magasabb életkorokra történő halasztása lenyomja a naptári termékenységi arányszámokat, amit ellensúlyozhat a demográfusok által visszapótlásnak nevezett folyamat, a korábbi gyermekvállalási szándékok későbbi megvalósulása. Sok országban azonban egyértelműek az alacsonyabb befejezett termékenység felé mutató időbeli preferenciaváltozások jelei, ide értve az önként választott gyermektelenséget vagy egykét. Bármennyire kívánatosnak tűnik is az ENSZ közepes előreszámításának alapját képező feltételezés – minden országban konvergencia a demográfiai tényezők olyan egyensúlya felé, amelynek hosszú távú eredménye a zéró népességnövekedés –, nem valószínű, hogy ez lesz a globális demográfiai átmenet természetes nyugvópontja.

Ugyanakkor a pronatalistának szánt beavatkozások mérlegelése is számos olyan kérdést vet fel, amelyekre nincs biztos válasz. Vajon a születési arányszámokat lehet-e szándékos szakpolitikai intézkedésekkel emelni? A reprodukcióhoz szükségesnél alacsonyabb termékenység jelenségének vannak olyan közvetlen okai – például a vallás meggyengült hatása a személyes magatartásra, a változó szexuális erkölcsök, a házasság késleltetése vagy teljes elkerülése –, amelyek nagyrészt nem hozzáférhetők a kormányok számára, illetve kívül esnek saját rendes működési körükön. Országos vezetők nőkhöz intézett buzdításai a három gyermek vállalására Vlagyimir Putyin vagy Tayyip Erdogan stílusában nem tekinthetők sem rendjén valóknak, sem hatékonyaknak. Más elképzelhető ösztönzési formák (például akadályok gördítése a nők hosszabb idejű formális iskolai képzése elé, és a munkapiaci részvételük arányát csökkentő intézkedések) bevezetése pedig ellentétbe kerülne a széles körben kívánatosnak tekintett és elfogadott társadalmi és gazdasági célkitűzésekkel, a személyesekkel és a kollektívakkal egyaránt. Amikor azonban a befejezett termékenységet döntően a 2, az 1 és a 0 paritás jellemzi, vagy amikor a termékenység megfigyelt időso-ra világosan ebbe az irányba mutat, általában elismerik, hogy olyan potenciális kiigazító intézkedéseket kell találni és alkalmazni, amelyek nem sértik az egyéni szabadságot.

A GYERMEKVÁLLALÁST MEGELŐZŐ SZÜLŐI KALKULÁCIÓ BEFOLYÁSOLÁSA

Az imént körvonalazott demográfiai körülmények között kézenfekvőnek tűnik az a feltételezés, hogy sok gyermek, akiket a potenciális szülők kívánnak, sohasem születik meg – mintegy ironikus tükörképeként annak az elképzelésnek, hogy amikor a termékenység magas, sok gyermek születik, bár nem kívánják őket. Ez azokra a mikroszintű ösztönzőkre összpontosítja a szakpolitikai gondolkodást, amelyek a potenciális szülőket arra indíthatnák, hogy amennyiben anyagi és társadalmi körülményeik kedvezőbbek és jobban összeegyeztethetők a gyermekneveléssel, vállaljanak annyi gyermekeket, amennyit szeretnének. Feltételezhető ugyanis, hogy jelenlegi döntésük a kevés gyermek vagy a gyermektelenség mellett olyan egyéni vagy párszintű hasznossági kalkuláció eredménye, amellyel anyagi életszínvonalukat és társadalmi státusuk emelésével kapcsolatos elvárásukat mérlegetlik, és ennek alapján ez a választás szolgálja legjobban saját érdekeiket és gyermekük vagy gyermekeik érdekeit.

Ha így van, a modern jóléti állam komplex és gyakran homályos elosztási mechanizmusán végzett kiigazításoknak alkalmasnak kellene lenniük a potenciális szülők meggyőzésére arról, hogy helytelen a gyermekvállalás terheire vonatkozó kalkulációjuk. Az ilyen kiigazításokat – legyenek azok bártortalanok vagy határozottak – valójában általánosan alkalmazzák, amikor a közösség többsége problémaként ismeri fel az alacsony termékenységet.

Európában a jóléti államok megjelenése annak a felismerésnek az eredménye, hogy számos olyan társadalmi problémára kellett megoldást találni, amelyeket a szokványos piaci mechanizmusok önmagukban nem tudtak eredményesen kezelni.

Az állam által meghatározott és adókból finanszírozott jogosultságok az oktatás és az egészségügyi ellátás javítását, a gyermekgondozás támogatását és az öregségi nyugdíj minimális szintjének biztosítását célozták. Amennyiben ezeknek az intézkedéseknek bármilyen hatása lett volna a termékenységre, az rendszerint a kitűzött cél vagy szakpolitikai intézkedés megvalósításának inkább véletlenszerű mellékterméke volt, mint az eredménye. Beatrice Webb, egyike a korai brit jóléti állam létrehozását befolyásoló vezető értelmiségieknek, nyolcadik leánya volt jómódú szüleinek. Gyermektelen maradt, és céljai között nem szerepelt a termékenység emelése. Másutt, nevezetesen Svédországban a pronatalista szándékot kifejezetten beépítették az eredeti tervbe. Itt a szociológus Alva Myrdal és közgazdász férje, Gunnar Myrdal gyakorolta a legnagyobb hatást arra, milyen feladatokat lássanak el az állami szervezésű szolgáltatások. 1934-ben megjelent,

A népességkérdés válsága [Crisis in the Population Question] című könyvükben az alacsony születési arányszám feletti erős aggodalmukat jelzik, és a termékenység emelésének szükségességét emelik ki. A különféle szolgáltatásokat intézményi reformok egészítették ki, amelyek elősegítették, hogy a nők egyenlő eséllyel válhassanak aktív keresőkkel és gazdaságilag aktívak maradhassanak; családbarát adókedvezményeket és olyan intézkedéseket vezettek be, amelyek mérsékeltek a nők munkapiaci részvétele és a gyermekvállalás és gyermeknevelés közötti konfliktust.

Ma gyakorlatilag minden ipari államban megtalálható a jóléti állam valamilyen változata. A nyújtott szolgáltatások és a szervezett intézményi keretek – többé vagy kevésbé – hasonlóak az eredeti modellhez. Maguk a modellek állandóan fejlődnek, nem utolsósorban azért, mert nő a demográfiai magatartásváltozás kimutatható jelentősége. A portfóliónak – amely korábban különféle természetbeni és adókedvezmény formájában nyújtott szolgáltatásokra korlátozódott – egyre gyakrabban képezi részét a gyermekes családoknak nyújtott közvetlen készpénztámogatás, valamint a legfiatalabb gyermekek részére a kedvezményes bölcsőde. Az intézkedések közös pótlólagos célja, hogy a gyermeknevelés költségei csökkenjenek, és a gyermekvállalás összeegyeztethetőbbé váljon a szülők jövedelem-szerző tevékenységével. Ez az, amit svéd, vagy tágabban skandináv receptnek lehet nevezni: a gyermekvállalás támogatása állami szervezésű és az állam által nyújtott kedvezményekkel – jövedelemmel és szolgáltatásokkal – valósul meg. Nem túlzás azt állítani, hogy demokratikus társadalmakban ez az egyetlen elismert és elfogadott szakpolitikai eszköz, amely a születési arányszám élénkítése céljából alkalmazható, amennyiben és amikor a termékenység megfigyelt szintje és trendje miatt egy ilyen szándék politikailag elfogadottá és támogatottá válik. Az általános recept magától értetődő. A demográfusoknak nincs különösebb érdemük ennek kitalálásában; gyakorlatilag minden társadalomkutató és a népessége jövője iránt aggódó állampolgár támogatja. A demográfusoknak azzal kellene hozzájárulniuk e kérdés szakpolitikai vitájához, hogy speciális intézményi megoldásokat és ezekhez speciális tartalmakat ajánlanak – mindezeket hozzáigazítva az alkalmazásukat váró demográfiai helyzethez –, és meggyőző érvekkel támasztják alá, hogy a recept működni fog, amennyiben az ajánlott intézkedéseket ténylegesen bevezetik. Ezt a feladatot eddig nem teljesítették.

Az egyes alacsony termékenységű országokban alkalmazott, pronatalistának feltételezett szakpolitikai eszközök kiterjedt jelenléte rendkívül megnehezíti hatékonyságuk értékelését. Lehetséges, hogy nélkülük a ténylegesen megfigyelt szintnél is alacsonyabb lenne az egyes országok átlagos termékenysége. Ami azonban a termékenység emelését illeti, teljesítményük egyszerűen kiábrándító. Hogy csak egy példát említsék, Németország jelenlegi teljes termékenységi arányszáma

[Total Fertility Rate, TFR] 1,4 alatt van, pedig a kontinentális Európa legerősebb gazdasága, és bőkezű jóléti államának gyökerei a bismarcki időkig nyúlnak vissza. Jó néhány országban, Európában és a Távolság-Keleten szintén alacsonyabbak, sok esetben huzamosan alacsonyabbak az arányszámok, s bár talán kevésbé bőkezűek a termékenységbarát kedvezmények és intézmények, határozottan igyekeznek gazdasági ösztönzőkkel serkenteni a gyermekvállalást. Elemi demográfiai számításokkal kimutatható, hogy ha az átlagos magatartás ezen a szinten marad – arról nem is beszélve, ha esetleg lefelé araszol –, ezek az országok meredek népességcsökkenéssel és gyors népességöregedéssel fognak szembesülni, amennyiben ellentételezésképpen nem vonzanak és nem fogadnak be kellő nagyságú bevándorló tömeget. Egy ilyen folyamat gazdasági következményei rendkívül sötétek.

A gyermekbarát kedvezmények további növelésével talán elérhető lenne a hatékonyság növelése, a halálozások száma és a születések száma közötti távolság csökkentése, esetleg megszüntetése. Azokban az országokban, ahol a termékenység szintje jóval alacsonyabb a reprodukcióhoz szükségesnél, valóban általános a törekvés arra, hogy magasabb szintre emeljék a meglévő juttatásokat – és ezzel jókora külön terhet raknak az állami költségvetésre –, illetve parányi manipulatív javulást érjenek el – kevesebb pótlólagos költséggel – a termékenységbarátnak szánt juttatások elosztásában. Azonban az eredetileg jóváhagyott tevékenységek mindkét irányú túllépését behatárolja egyrészt a költségvetés, másrészt a demokratikus döntéshozatal, amelynek jellege a népesség öregedésével megváltozott. Az alacsony termékenységű országokban kialakult a gyermekvállalás életkorát maguk mögött tudó szavazók hatékony választási többsége (Sanderson – Scherbov 2007). Ők leginkább a tényleges és megígért nyugdíj jogosultságuk fenntartását és növelését lehetővé tevő biztosítékok garantálásában érdekeltek, bármennyire is kétesek az ilyen ígérek a kibontakozó demográfiai realitások fényében. Ez a fajta egyoldalú választói magatartás teljes mértékben racionális. Mire a szakpolitikák hatására megszülető gyermekek adófizető munkavállalókká válnak, a legidősebb szavazók már nem lesznek az élők sorában.

Ezek a realitások nem ismeretlenek a szavazók előtt. Cikkek és könyvek hosszú sora ecseteli (általában nem a demográfusok fősodrába tartozó szerzők tollából) a tartósan nagyon alacsony termékenység hatására valószínűleg létrejövő torz demográfiai jövőt, és részletezi az ebből származható bajos gazdasági, társadalmi és politikai következményeket. Ahogy a korábbi írások a „népességrobbanás” fenyegetése miatt siránkoztak, ma jellemzően hasonló, szélsőségesen rémisztő jövőképet festenek le. (Néhány jellemző példa erre: Laqueur 2007, Bullough 2013, Last 2013, Kramer 2014.) Ki fogja a nyugdíjas generáció nyugdíját előteremteni, ki fogja a legidősebbek egyre nagyobb táborát gondozni – akik nap mint nap

ápoló gondozására szorulnak, és időnként egyre költségesebb kórházi kezelést igényelnek –, ha az idősek száma meghaladja a még aktívan dolgozók és adót fizetők számát, akik ennél fogva az idősek nyugdíját és egészségügyi gondozásuk költségét fizetik? Paradox módon az ilyen kérdések felvetése csak felerősíti a politikai vitákban a nyugdíjígéret megerősítése iránti vélt igényt, ugyanakkor szükségessé teszi – a kényelmes nyugalomba vonulás nagyobb biztonságának megteremtése érdekében – az egyéni megtakarítások felhalmozását a jövőbeni nyugdíj kiegészítése céljából, amely vagy megfelel vagy nem a ma ígérteknek. A gyermeknevelés nemcsak költséges, hanem meg is nehezíti az ilyen egyéni megtakarításokat, ami további indok mellett, hogy a családok korlátozzák az utódaik kívánt számát. Amikor családok vagy egyének arról határoznak, hány gyermeket akarnak, a döntésüket befolyásoló tényezők között aligha szerepelnek olyan geopolitikai megfontolások, amelyek azt tanácsolják az egyes országoknak, kerüljék el népességük részarányának drasztikus csökkenését a globális össznépelességen belül, és különösen kerüljék el az olyan korösszetétel kialakulását, amelynek valaha karácsonyfára emlékeztető alakja esetleg egy kocsián ülő körteformára emlékeztetne (Demeny 2012). Amit bármely család vagy nő egyénileg tesz, az a legcsekélyebb mértékben sem módosítja az országos szintet. Az emberek időskori jóléte attól függ, hogy polgártársaik együttesen hány jövőbeli munkaerő felnevelését vállalják, de az egyének kezében nincs semmiféle szerződés, amely biztosítaná a hozzájárulást a vállalások révén keletkezett pozitív externáliához.

PARADIGMAVÁLTÁS A PRONATALISTA POLITIKÁKBAN?

A fentiekben vázolt megfontolások határozottan abba az irányba mutatnak, hogy a termékenység ösztönzését célzó jelenlegi gyakorlat fő vonalának radikális újragondolása és új megközelítések kitartó kutatása szükséges ahhoz, hogy el lehessen háritani a hosszú távú relatív nemzetgazdasági hanyatlást, valamint az ezzel járó egyéni nélkülözést, amit sok ország tartós népességtrendje már magában rejt. Meghökkenítő, hogy a pronatalista politikák ilyen irányú újragondolása és a paradigmaváltásra – valódi rendszerváltásra – való törekvés nem szerepel az érintett országok kormányzati döntéshozóinak napirendjén. Azt állítják: tudjuk, mit kell tenni, csak több pénzre van szükségünk a termékenység növelését szolgáló juttatások finanszírozásához. Ha ez megvan, demográfiai értelemben egy másik Svédországgá vagy Franciaországgá válhatunk. Vagy másik Norvégiává, vagy Egyesült Királysággá. Más szóval, normális országgá. A demográfusok gondolkodása, kijelentései és szakpolitikai tanácsai ezeket a nézeteket vallják vagy ismétlik.

Érdekes módon azonban az irigyelt modell országokban is a bűvös 2,1 TFR alatt marad a termékenység, amely hosszú távon a zéró növekedési ütem fenntartásához szükséges, ha nincs bevándorlás. Az irigység mégsem alaptalan. A 2,1 TFR – vagy Európában talán a 2,06 TFR – nem olyan határvonal, amelyet tilos a rossz irányban – nem darwini értelemben, hanem lefelé – átlépni. Amennyiben a negatív eltérés csekély – és az imént idézett országokban ez a helyzet –, rendelkezésre állnak olyan korrekciós lehetőségek, amelyek viszonylag alacsony ráfordítással képesek megbirkózni az ebből eredő gazdasági és társadalmi problémákkal. A mérsékelt népességrekedés ellensúlyozható a rendes nyugdíjkorhatár némi felemelésével. Szelektív bevándorlási politikával kipótolhatók a hazai munkaerőben keletkezett hézagok. A csigalassúságú népességcsökkenés – amely még elviselhető formájú koreloszlással jár – a sűrűn lakott országokban nem feltétlenül kedvezőtlen, mivel enyhítheti az erőforrás-korlátokat és környezeti előnyökkel járhat.

Ha a termékenység sokkal alacsonyabb, ez aligha jelent vigaszt. Többé-kevésbé tetszőleges, hol húzzuk meg a veszélyzóna határát – az 1,6 talán megfelel a célnak. Sok országban ennél lényegesen alacsonyabb a termékenység szintje. Amikor a termékenység ezt a határt lefelé átlépi, a demográfusoknak a közgazdászokkal karöltve meg kell húzniuk a vészcsengőt, és hangsúlyozniuk kell, hogy korrekciós beavatkozásra van szükség.

Ám a fősodort képviselő demográfusok, bár készségesen és barátságosan bólogatnak a skandináv típusú állami család- és gyermekbarát jóléti intézkedésekre – a fejlődő világ túlságosan gyors népességnövekedésével kapcsolatban, a második világháborút követő évtizedek során alkalmazott gyakorlatukkal éles ellentétben –, nem hajlandók meghúzni a vészcsengőt, és nem foglalkoznak a Myrdal-i modell újragondolásával és a nagyon alacsony születési arányszámok emelésében mutatott sovány eredményeivel. Ezért nem is vesztegetnek sok időt alternatív szakpolitikai megközelítések felkutatására, ajánlásukról nem is beszélve.

Helyhiány miatt itt nincs mód a terjedelmes irodalom meggyőző áttekintésére, de a helyzetet jól szemlélteti két jeles népességkutató igényes és átfogó tanulmánya (Winter – Teitelbaum 2013) a világszerte csökkenő termékenység politikai aspektusairól. A tanulmány a nagyon alacsony termékenységet lényegében nem tekinti problémának, bár a svéd típusú szakpolitikák némi elismerésben részesülnek. Alternatív szakpolitikákról, amelyek szükségesek lehetnek, nincs szó. Egy 336 oldalas tudományos könyv összefoglalása természetesen nem intézhető el ennyivel. Hitelesebb annak a hosszú újságcikknek a záró mondataiban kifejtett következtetés, amelyet a

szerzők maguk írtak könyvük fő mondanivalójára összpontosítva, potenciálisan milliós nagyságrendű olvasóközönség megszólításával. Így hangzik: „[...] mivel a világgazdaság továbbra is gyengélkedik, biztosra lehet venni, hogy a veszélyeztetett elöregedett társadalmak miatti baljós sirámok folytatódnak. A népesség ilyen vagy olyan nyomorúságának hangoztatása visszatérő hóbort. A legtöbb hóborthoz hasonlóan ez is nyugodtan figyelmen kívül hagyható. Az emberiségnek van elég aggodalomra okot adó legitim problémája. A termékenység csökkenése nem tartozik közéjük.” (Winter – Teitelbaum 2014: 7.)

Az ilyen tanács legfőbb hibája, hogy sok országban nem a csökkenő termékenység, hanem mélyen a reprodukcióhoz szükséges szint alatt lévő termékenység okozza a problémát lassan egy-két, vagy még több évtizede, és nincsenek meggyőző jelek arra nézve, hogy a termékenység spontán emelkedni kezdene. Végtére is a gyermektelen lét sok felnőtt egyéni szempontjából igen vonzó és kedvező lehet. Vagy akár egyetlen gyermekkel is elérhető a teljes megelégedettség. A demográfiai átmenet utolsó szakaszaként kialakulhat olyan kulturális minta, amely rögzíti az egyszerű reprodukcióhoz szükségesnél alacsonyabb átlagos termékenységi szintet.

Gazdasági értelemben ez rosszat jósol az érintett országoknak. A globalizált gazdaságban a gyorsan öregedő népességhez való igazodás és alkalmazkodás belső nehézségeit fokozza az olyan feltörekvő országokkal folytatott verseny, amelyek korstruktúrája még legalább az elkövetkező néhány évtizedben sokkal fiatalabb lesz, amelyek még jelentős munkaerő-tartalékkal fognak rendelkezni, és amelyek egyre képzettebbek, ugyanakkor hajlandóak és készek a garantált béreknél jóval kevesebbért dolgozni a reprodukció szintjét úttörőként alulmúló országokban. Ehelyütt nincs mód annak kifejtésére, mi lehet a kimenetele ennek a versenynek egy olyan világban, ahol a javak, a tőke, a technológiai know-how és végül az emberek is korlátok nélkül mozoghatnak az országok között (Demény – McNicoll 2006). Európa vagy Japán, mint a feltörekvő világból érkező néhány százmillió jómódú látogatót (ami csupán töredéke az összesnek) kiszolgáló szabadtéri múzeum, nem valami vonzó kilátás. Az ebből adódó gazdasági szerkezet, amelyet a szállodaiipar, a vendéglátó- és szórakoztatóipar dominál, kórházakkal és idősotthonokkal tűzdelve nem annyira valószínűtlen, amennyire első pillantásra tűnhet. A népesség fogyásának és az erősen torzult korösszetételnek megvannak a maguk gazdasági következményei. Ezeket azonban el lehet és el is kell kerülni. Talán visszakozni kellene a globalizációval, kivárni, hogy ne legyen olyan éles az országok közötti különbség a demográfiai struktúra és az átlagos egy főre jutó jövedelem tekintetében. Ugyanakkor fékezni kell a nagy és huzamos népességcsökkenést.

TEENDŐK? KÉT RADIKÁLIS SZAKPOLITIKAI JAVASLAT

A cél felé vezető első lépés a kérdés legmagasabb politikai szintre emelése lenne, annak megállapítására, hogy a reprodukcióhoz szükségesnél jóval alacsonyabb termékenység miatt szükség van-e gyógyító reformokra, és amennyiben a válasz igen, nemzeti konszenzust kell elérni a megfelelő beavatkozás érdekében. A reformok legyenek igazságosak, méltányosak és megvalósíthatók, de potenciálisan sokkal hatékonyabban szolgálják a termékenység közelítését a reprodukcióhoz szükséges szinthez, mint a bürokratikus jóléti állam erre a célra bevetett, jelenleg ismert eszköztára.

Az elmúlt negyedszázad során számos írásban és sokféle fórumon javasoltam két radikális intézményi reformot, és érveket sorakoztattam fel érdemeik mellett. Lényegüket tekintve ikreknek mondhatók.

Az első reform, amely régóta a közkeletű Demény-szavazás címkét viseli, teljes szavazati jogot adna minden állampolgárnak, beleértve a ma jogfosztottakat: a jelenlegi választójogi korhatár (például a 18 év) alatti gyermekeket. Ők nem elég érettek e jog gyakorlására, ezért szüleik szavaznának helyettük, egy szavazat illetné őket minden egyes kiskorú gyermek után. A jogot fele-fele arányban megosztva gyakorolhatnák, de ha nincs jog szerinti vagy gondviselő apa, akkor az anya egyedül rendelkezne az extra szavazati joggal. A javaslat egyik érdeme, hogy megadná a szülőknek járó elismerést, első hallásra sokak, valószínűleg a jelenleg szavazati joggal rendelkezők többsége számára sokkolónak, vagy egyenesen képtelenségnek tűnne. Így a reform ötletének felvetése szenvedélyes, de tudatébresztő vitát indítana el, amely egyrészt az igazságosság kérdésére összpontosítana a politikai döntéshozatalban, másrészt a népeséspolitikai egyik aspektusára irányulna. Micsoda képtelenség: itt megy egy fiatal édesanya, tolja a babakocsit. Vajon megérdemli a mellette haladó kedves, kutyáját sétáltató 81 éves úriember szavazati súlyának kétszeresét? Feltehetően igen. A kisgyermek még esetleg 80 vagy 90 évig fog élni ebben a társadalomban; az apja vagy anyja esetleg további 60 évig – ez sokkal több év, mint amennyit az idős úriember remélhet. (Tulajdonképpen megalapozottan lehetne érvelni egy ennél radikálisabb reform mellett is, amely még jobban fiatalítaná a választópolgárságot. A hosszú távra szóló politikai döntések a legfontosabbak. Ezért logikus lenne minden egyes szavazatot a szavazó hátralévő várható élettartamával súlyozni, vagy legalább valamely mérsékeltebb elismerését bevezetni annak a különbségnek, amely bármely elfogadott legális rendszerben fennáll a szavazók között hátralévő éveik valószínű száma tekintetében. De kezdjük az elején.) Vajon egy édesanya meg tudja-e becsülni helyesen a gyermeke érdekeit azoknak a társadalmi intézményeknek a típusait illetően, amelyekkel a társadalom

élni fog? Feltehetően igen. Sőt, a politikai pártok, szembesülve potenciális szavazók korösszetételének jelentős átalakulásával, buzgón fogják ajánlgatni és magyarázni azokat a programokat, amelyek a fiatal anya és a gyermekkocsi lakója érdekeit szolgálják.

A másik, még radikálisabb és lehetőségeit tekintve jelentősebb reform az idős szülők anyagi helyzetét újra összekötné gyermekeik számával és produktívásával úgy, hogy lehetővé tenné a gyermekek társadalombiztosítási (nyugdíj) hozzájárulása egészének, vagy legalább nagy részének közvetlen átutalását életben lévő és már nem dolgozó szüleiknek (Demeny 1987). Hagyományos agrártársadalmakban a magas termékenység legfőbb ösztönzőjét az jelentette, hogy a szülők tudták, időskorukban gyermekeik gondoskodására és támogatására szorulnak majd (Caldwell 1982). Bár a generációk közötti önkéntes transferek a modern társadalmakban is fontosak maradnak, a kapcsolat elveszítette kulcsfontosságú szerepét a termékenységi döntésekben. A meglévő és *de facto* felosztó-kirovó rend szerint működő társadalombiztosítási intézményekre támaszkodó javasolt séma újra megteremtené e kapcsolatot anélkül, hogy érintené a bérből és fizetésből élőktől aktív éveik során behajtott hozzájárulás szintjét, tehát tekintet nélkül arra, hogy a szülők életben vannak-e, vagy sem. A dolgozók hozzájárulásából származó alap időségek közötti elosztása viszont azoknak a nyugdíjas személyeknek kedvezne, akik gazdaságilag aktív életkorig neveltek gyermekeket. Az alap azon – *ceteris paribus* nyilván kisebb – részére vonatkozó elosztási szabályok, amely nem kerül közvetlen átutalásra a szülőknek (vagy azért, mert még aktív korúak, vagy azért, mert már nincsenek életben), ugyanazok maradnának, mint a jelenlegi gyakorlatban: igazodnának az aktív évek során a nyugdíjalapba fizetett egyéni hozzájárulások nagyságához, ugyanakkor újraelosztási elemet is tartalmaznának a rászoruló idős népesség javára.

Az ortodox megközelítésekkel elismerten szakító fenti javaslatok mindeddig kevés jóindulatú figyelemben részesültek a demográfus közösség és az uralkodó közpolitikát irányító tisztviselők részéről. Pedig ezek a javaslatok megérdemlik, hogy alapos vizsgálat tárgyai legyenek. Határozottan azt állítják – még ha nem is bizonyítják –, hogy a reprodukcióhoz szükségesnél alacsonyabb országos szintű termékenység jelensége orvosolható tünet, még akkor is, ha a termékenység jelentősen a reprodukcióhoz szükséges szint alatt van. Azokban az országokban, ahol a termékenység a kritikus szint alatt marad, a demográfusoknak és a közpolitikát irányító tisztviselőknek tudásukat összeadva kell kimozdítaniuk a pronatalista politikákat abból a zsákutcából, ahova a jelenlegi szakpolitikai receptekhez való ragaszkodás vezetett.

Fordította: Daróczi Etelka

IRODALOM

- Bullough, Oliver 2013: *The Last Man in Russia*. Basic Books, New York.
- Caldwell, John C. 1982: *Theory of Fertility Decline*. Academic Press, New York.
- Coleman, David 2013: The twilight of the census. *Population and Development Review*, 38(s1), 334–351.
- Coleman, David – Basten, Stuart A. 2015: The Death of the West: An alternative view. *Population Studies*, 69(1), S107–S118. doi:10.1080/00324728.2014.970401
- Demény, Paul 1987: Re-linking fertility behaviour and economic security in old age: toward a pronatalist institutional reform. *Population and Development Review*, 13(1), 128–132.
- Demény, Paul 2012: Geopolitical aspects of population in the twenty-first century. *Population and Development Review*, 38(4), 685–705.
- Demény, Paul – McNicoll, Geoffrey 2006: The political demography of the world system, 2000–2050. *Population and Development Review*, 32(S1), 254–287.
- Kramer, Steven Philip 2014: *The Other Population Crisis*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Laqueur, Walter 2007: *The Last Days of Europe: Epitaph for an Old Continent*. Thomas Dunne Books, New York.
- Last, Jonathan V. 2013: *What to Expect When No One's Expecting: America's Coming Demographic Disaster*. Encounter Books, New York.
- Lutz, Wolfgang 2009: Editorial: towards a world of 2–6 billion well-educated and therefore healthy and wealthy people. *Journal of the Royal Statistical Society. Series A (Statistics in Society)*, 172(4), 701–705.
- Sanderson, Warren C. – Scherbov, Sergei 2007: A near electoral majority of pensioners: prospects and policies. *Population and Development Review*, 33(3), 543–554.
- United Nations 2013: *World Population Prospects: The 2012 Revision*. <http://esa.un.org/wpp/>
Letöltve: 2014. július 18.
- Winter, Jay – Teitelbaum, Michael 2013: *The Global Spread of Fertility Decline: Population, Fear, and Uncertainty*. Yale University Press, New Haven and London.
- Winter, Jay – Teitelbaum, Michael 2014: Bye-bye, baby: birth rates are falling around the world. And that's O.K. *The New York Times Sunday Review*, 6 April, 1, 6–7.

SUB-REPLACEMENT FERTILITY IN NATIONAL POPULATIONS: CAN IT BE RAISED?

ABSTRACT

This paper comments on the four main functions demographers perform: fact-finding, analysis, prediction, and policymaking. Successes in the first two of these are counterbalanced by weakness in predictive ability. The focus of the comments, however, is on policy. Demographers were influential in promoting efforts to lower very high fertility but are ineffectual in proposing policies that could reverse the tendency of fertility to sink well below replacement levels. The paper argues for a break from exclusive reliance on the standard measures of modern welfare states intended to raise fertility and urges exploration of radically new approaches. Two promising innovations are briefly outlined: one would give the right to vote to all citizens regardless of age, the voting right of minors being exercised by parental proxy, and another that would reform state-administered pension schemes by arranging a direct transfer of working children's mandatory contributions to social security funds to their retired parents.